

УДК 330.35 (477)

Крючкова І.В., д-р екон. наук,
головний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ДИСПРОПОРЦІЇ ВАЛОВОГО НАЯВНОГО ДОХОДУ УКРАЇНИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ДИНАМІКУ ВВП

Показано, що у період з 2008 р. в Україні має місце посилення негативних структурних зсувів у розподілі валового наявного доходу, що призводить до хронічного дефіциту ресурсів у секторах загального державного управління (ЗДУ) і нефінансових корпорацій (НК) та, відповідно, до нарощення боргових пірамід. У результаті гальмуються як інвестиційні процеси, так і динаміка ВВП. Державний сектор через ринок ОВДП продовжує опосередковано негативно впливати на вартість кредитування, що підтримує механізм надмірного впливу доходів із реального сектора у сектор фінансових посередників із втратою інвестиційних ресурсів для економіки. Продовження випереджального зростання доходів та витрат населення в умовах відсутності достатнього інвестування оновлення виробництва веде до щорічної втрати вітчизняними виробниками частки внутрішнього ринку¹.

Ключові слова: інституційна структура валового наявного доходу, динаміка валового внутрішнього продукту, інвестиційні процеси, соціальні трансферти, доходи від власності, внутрішні та зовнішні борги, макроструктурні деформації.

За даними Державної служби статистики України, що наведено у табл. 1, можна побачити, що у I кв. 2013 р., так само як і у I кв. попереднього року, у нефінансових корпорацій виявився негативний валовий наявний дохід (ВНД) – майже у 2 млрд грн, при цьому за даними квартальної статистики чистий наявний дохід становив мінус 27,1 млрд грн. Це при тому, що для підтримки належної динаміки інвестування сектор потребував квартальних заощаджень на рівні не менше 38,5 млрд грн, або 12,5% від загальної величини ВНД. Водночас фінансові корпорації отримали майже 12 млрд грн валового наявного доходу, що становило 3,9% загального ВНД. Чистий дохід фінансових корпорацій становив 10,7 млрд грн.

На рис. 1 видно, що в корпоративних секторах відбуваються постійні відхилення у структурі валового наявного доходу від безпечного, економічно обґрунтованого рівня. За останні вісім років через занижений рівень ВНД нефінансові корпорації "недобрали" заощаджень на суму, що перевищує 605 млрд грн, або 76 млрд грн щорічно. Це вплинуло на нарощення секторного боргу та нестійку і значно нижчу, ніж це необхідно для економіки, динаміку інвестування. При цьому, якщо розглянути корпоративні сектори разом, то видно, що в середньорічному вимірі (за період 1991–2012 рр.) валовий наявний дохід корпорацій становив 12,9% загального ВНД, що практично відповідає безпечному рівню – 12,8% (рис. 2). Однак постійні викривлення в розподілі доходу між корпоративними секторами генерують хронічний дефіцит заощаджень у нефінансових корпораціях та створюють "непрацюючі" на економіку в фінансових корпораціях.

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР "Макроекономічна збалансованість в системі моделей розвитку економіки України" (№ держреєстрації ОШУ003974).

Таблиця 1

Валовий наявний дохід України в розрізі інституційних секторів економіки

	2008		2009		2010		2011				2012				2012	2013
							I кв.		II кв.		III кв.		IV кв.		рік	IV кв.
															рік	I кв.
Показники, млн грн																
Валовий наявний дохід	956375	924572	1111879	273072	318034	392436	367225	1321414	305775	360390	392164	389254	1447583	307911		
Нефінансові корпорації	77986	56899	39548	4098	12842	37166	1221	36259	-2816	11927	16577	9087	34775	-1998		
Фінансові корпорації	43192	56948	41751	15697	13655	11588	12551	47936	14643	9447	8968	7181	40239	11943		
Сектор загального державного управління	191416	139440	170724	47399	56076	67665	74277	234036	61341	72104	60414	62746	256605	54563		
Домашні господарства	635949	663722	850528	201778	232502	272515	276339	992101	229743	263347	303001	306403	1102494	240424		
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	7832	7563	9328	4100	2959	3502	2837	11082	2864	3565	3204	3837	13470	2979		
Показники, % до підсумку																
Валовий наявний дохід	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		
Нефінансові корпорації	8,2	6,2	3,6	1,5	4,0	9,5	0,3	4,1	-0,9	3,3	4,2	2,3	2,4	-0,6		
Фінансові корпорації	4,5	6,2	3,8	5,7	4,3	3,0	3,4	4,0	4,8	2,6	2,3	1,8	2,8	3,9		
Сектор загального державного управління	20,0	15,1	15,4	17,4	17,6	17,2	20,2	18,2	20,1	20,0	15,4	16,1	17,7	17,7		
Домашні господарства	66,5	71,8	76,5	73,9	73,1	69,4	75,3	72,8	75,1	73,1	77,3	78,7	76,2	78,1		
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	0,8	0,8	0,8	1,5	0,9	0,9	0,8	1,0	0,9	1,0	0,8	1,0	0,9	1,0		

Джерело: звіт "Квартальні національні рахунки за інституційними секторами" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Рис. 1. Частка валового наявного доходу фінансових та нефінансових корпорацій, % до валового наявного доходу в цілому

Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики про СНР України за відповідні роки.

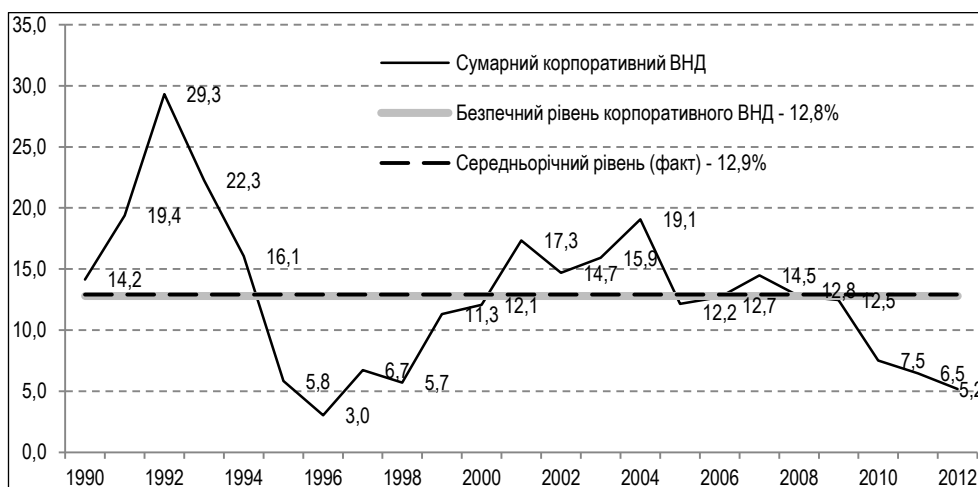

Рис. 2. Сумарна частка VND корпоративного сектора, % до валового наявного доходу в цілому

Джерело: розрахунки автора на базі статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Попередні дослідження показали, що основний вплив на скорочення валового наявного доходу нефінансових корпорацій справляє невиправдано високий за рівнем (порівняно з іншими країнами) чистий вплив доходів від власності. Впродовж 2008–2012 рр. через канал чистих доходів від власності з реального сектора було вилучено 690 млрд грн (рис. 3), що еквівалентне 82,5% обсягу нагромадження основного капіталу сектором нефінансових корпорацій за цей же період. Левова частка цих доходів від власності була спрямована у сектор фінансових корпорацій, які за зазначений період отримали 259 млрд грн чистих доходів від власності, що дозволило їм

підвищити свій валовий наявний дохід та, відповідно, – заощадження до 245,5 млрд грн, використавши з них лише 25 млрд грн на валове нагромадження основного капіталу. Тобто корпоративні сектори загалом мали достатній рівень заощаджень для капітальних інвестицій, однак через диспропорції їхнього розподілу між реальним сектором та фінансовими посередниками частина корпоративних заощаджень не стала джерелом валового нагромадження основного капіталу (ВНОК). У результаті за п'ять років 90%, або 220,5 млрд грн, заощаджень фінансового сектора не капіталізувалися (розраховано на базі [2]).

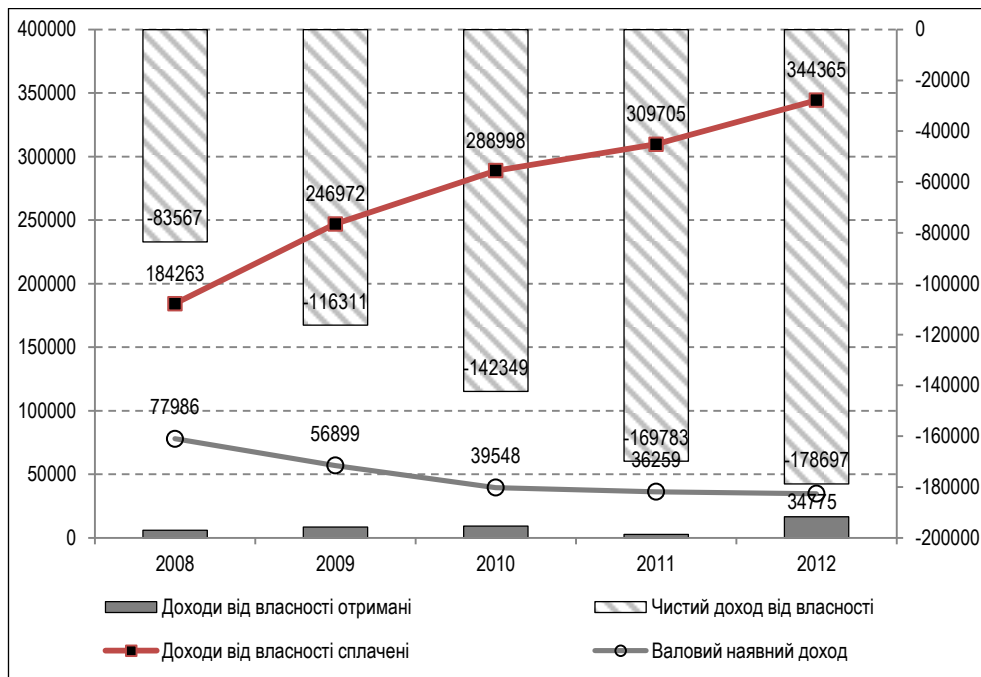

Рис. 3. Показники сектора нефінансових корпорацій, млн грн

Джерело: розрахунки автора на базі даних річних звітів СНР Держслужби статистики України.

Як видно з графіка (рис. 3), величина секторних втрат заощаджень, а отже, і потенційних ресурсів для фінансування розвитку економіки, щорічно зростала. За умови більш помірних та економічно обґрунтованих кредитних ставок ситуація склалася б інакше і тоді сектор нефінансових корпорацій мав би достатній за рівнем валовий наявний дохід, що позитивно вплинуло би на інвестиційні процеси в економіці та, відповідно, – на динаміку ВВП. Розрахунки показують, що за умови зменшення впливу доходів від власності з сектора НК на зазначені "непрацюючі" 220 млрд грн та відповідно використання цього додаткового ресурсу на нагромадження основного капіталу впродовж зазначеного періоду вже у 2012 р. було би подолано інвестиційну яму, в яку потрапила Україна у 2009 р.

У I кв. поточного року продовжується небезпечно високий за обсягом чистий вплив доходів від власності з нефінансового сектора, який становив 36 млрд грн, що відповідає 11,7% квартального ВНД (рис. 4). Відповідно фінансові посередники отримали доходи від власності на рівні 12% ВНД, а виплатили – на рівні 7,7%, маржа становила 4,3% ВНД (розраховано автором за даними [1]).

Довідково: у Німеччині середній рівень отриманих та сплачених доходів від власності сектором фінансових корпорацій за період з 1995 по 2010 рр. становив у середньому відповідно: 15,8 та 14,6% (від ВВП) із маржею – 1,2 в. п. У Франції аналогічні показники становили відповідно: 14,6%, 12,2% та 2,4 в. п. [3].

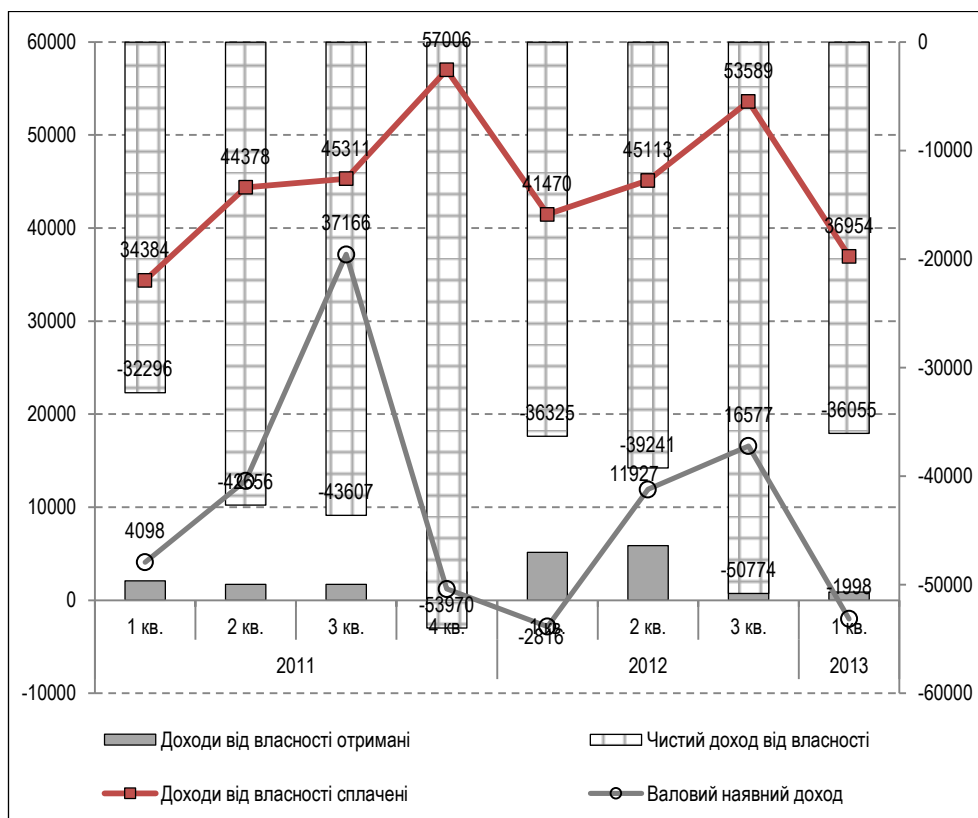

Рис. 4. Квартальні показники сектора нефінансових корпорацій, млн грн

Джерело: звіт "Квартальні національні рахунки за інституційними секторами" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Високі ставки кредитування залишаються руйнівним чинником для доходів нефінансових корпорацій. Так, за даними НБУ, наведеними на рис. 5, видно, що в поточному році проблема завищених відсоткових ставок і зараз не вирішена, незважаючи на заяви про те, що: "Національний банк України спрямовує свої зусилля на те, аби вартість кредитних ресурсів продовжувала знижуватися", озвучені заступником директора генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України О.Арсенюком під час публічної дискусії на тему "Банки та економіка: чи стануть в поточному році більш доступними кредити в Україні?", яка проходила 4 липня 2013 року [4].

На вартість кредитування продовжує впливати висока вартість внутрішніх запозичень уряду на ринку ОВДП. Уряд так і не змінив свою минулорічну політику, і підвищує роль внутрішніх запозичень для фінансування бюджетного дефіциту. За січень–травень поточного року внутрішній державний борг збільшився майже на 19,8%, а зовнішній на – 2,8%. Доходність ОВДП на первинному ринку в травні підвищилася до 14,2% проти 13,7% у січні [5].

Експансія уряду на ринку внутрішніх запозичень не тільки витісняє з нього реальний сектор, але й закладає підвалини під подальше збереження високої вартості кредитування і зумовлює продовження роботи наведеного вище механізму викачування доходів з реального сектора економіки до фінансових посередників, що в свою чергу вихолощує інвестиційні джерела з економіки загалом, оскільки такі "надлишкові" доходи фінансових корпорацій не трансформуються в інвестиційні джерела. Тобто вагома частина національних заощаджень не капіталізується в національній економіці.

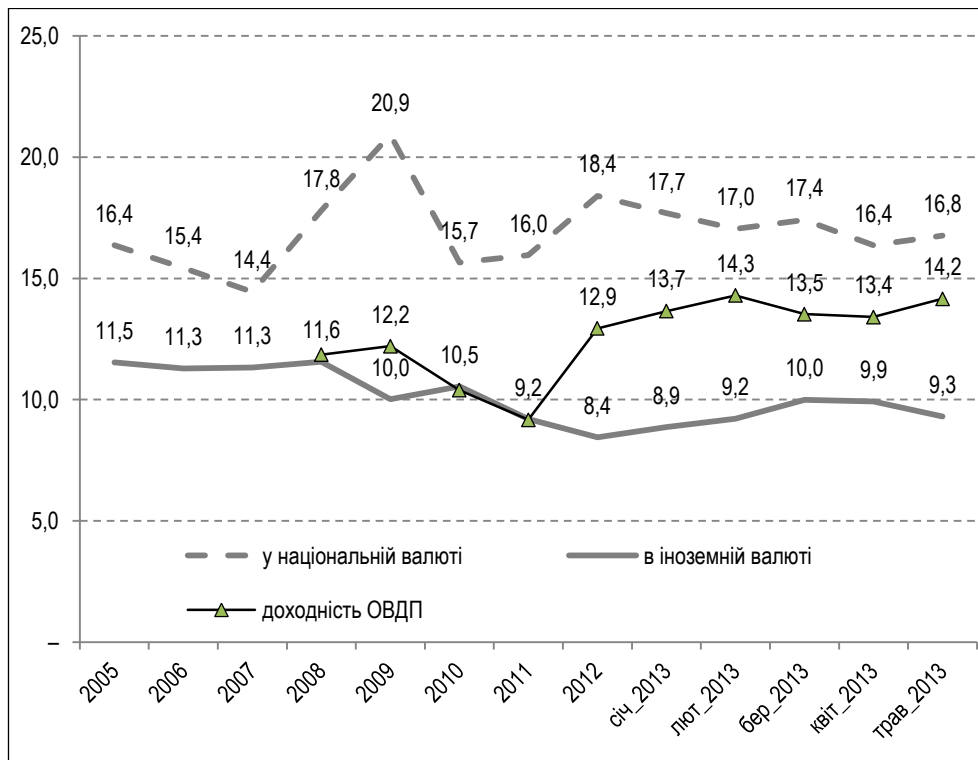

Рис. 5. Середні відсоткові ставки за кредитами та доходність ОВДП, %

Джерело: Статистичний бюлетень НБУ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897>.

Реальний сектор дедалі більше втрачає кредитоспроможність. Так, за даними НБУ, за січень–травень 2013 р. номінальні обсяги кредитування нефінансових корпорацій зросли лише на 1,8% (розраховано автором на базі [6]).

Як уже зазначалося, наслідки довготривалого перекосу в структурі корпоративних доходів та, відповідно, – валових заощадженнях, є руйнівними для інвестиційних процесів в економіці України. На рис. 6 видно, як упродовж багатьох років формується значний розрив між рівнем валового наявного доходу та рівнем валового нагромадження основного капіталу в секторі нефінансових корпорацій, що робить його інвестиційно неспроможним навіть для простого відтворення виробництва. Водночас на рис. 7 видно, як у секторі фінансових корпорацій постійно формується відносний надлишок заощаджень. Той факт, що фінансові корпорації використовують свої заощадження для повернення боргів, означає, що дохід, який генерується в реальному секторі через канал чистих доходів від власності, перетікає у фінансовий сектор, а звідти – через канал погашення зовнішніх боргів – у інший світ. Паралельно нефінансові корпорації вимушені покривати зазначений дефіцит ресурсів дедалі новими і новими зовнішніми запозиченнями.

На рис. 8 видно, що після двократного кризового падіння валового нагромадження основного капіталу в 2009 р. увесь десятирічний висхідний інвестиційний тренд було зруйновано, а Україну за показниками валового нагромадження основного капіталу відкинуто на дев'ять років назад. Крива ВНОК не йде вгору, що гальмує перспективу зростання і консервує стару структуру виробництва.

Наразі найбільш гальмівним чинником розвитку для України та чинником низької конкурентоспроможності вітчизняних виробників є технологічне відставання, що призводить до втрати суб'єктами господарювання як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Подальше гальмування із відновленням докризового рівня зростання ВНОК

відкидає економіку України на декілька років назад і посилює її відставання від провідних країн світу. Україна стає дедалі вразливішою від зовнішніх шоків, зменшується її адаптивність, тобто здатність відновитися після перманентних криз.

Рис. 6. Рівні валового наявного доходу та валового нагромадження основного капіталу нефінансових корпорацій, % до ВВП

Джерело: розрахунки автора на базі даних Державної служби статистики про СНР України за відповідні роки.

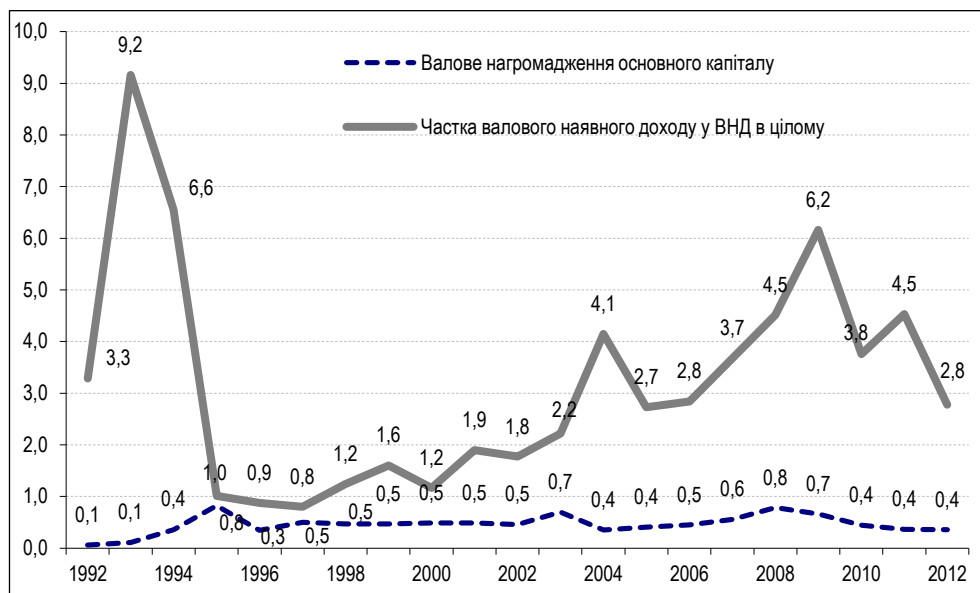

Рис. 7. Рівні валового наявного доходу (заощаджень) та валового нагромадження основного капіталу, % до ВВП по економіці загалом, у секторі фінансових корпорацій

Джерело: розрахунки автора на базі: статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

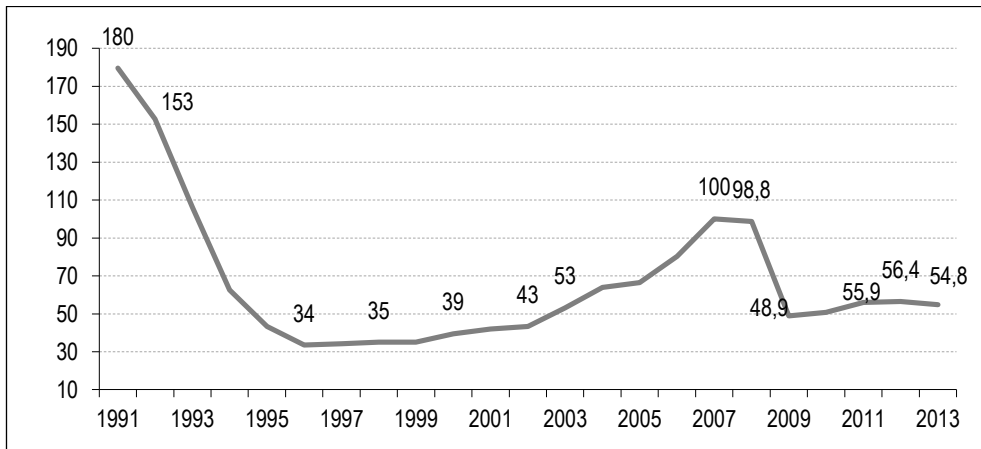

Рис. 8. Валове нагромадження основного капіталу в Україні, % до 2007 р.

Джерело: розрахунки автора за даними статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Однак, як видно на рис. 9, упродовж 2008–2012 рр. продовжується падіння рівня валового наявного доходу нефінансових корпорацій. Коли рівень падає нижче 10% ВВП, це веде до різкого зниження інвестицій в економіці загалом. Тому відновлення економічно безпечного рівня секторного доходу має вплинути на підвищення приросту капітальних інвестицій.

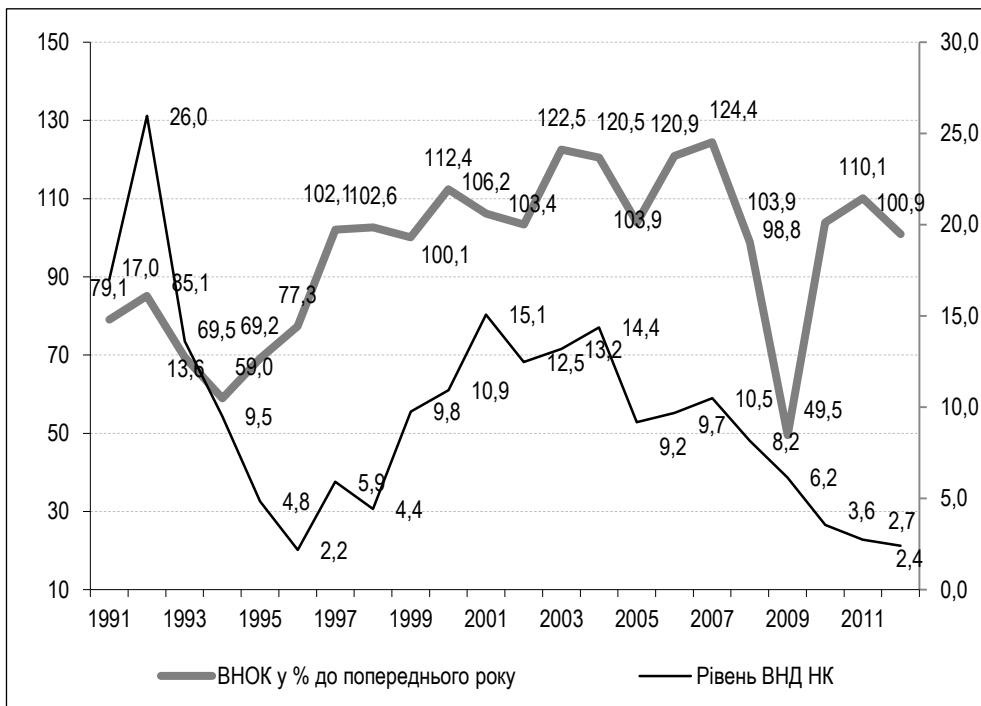

Рис. 9. Рівень валового наявного доходу нефінансових корпорацій, % до ВВП, і зміни валового нагромадження основного капіталу, % до попереднього року

Джерело: розрахунки автора за даними статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

За нашими розрахунками, для відновлення у 2018 р. обсягу валових інвестицій в основний капітал на рівні 2007 р. (за умови відсутності падіння ВНОК у 2013 р.) необхідно впродовж наступних п'яти років мати середньорічний приріст валового нагромадження основного капіталу понад 12,1%. Скорочення терміну до чотирьох років потребує середньорічного приросту ВНОК понад 15,3%, до трьох років – відповідно 21% (рис. 10).

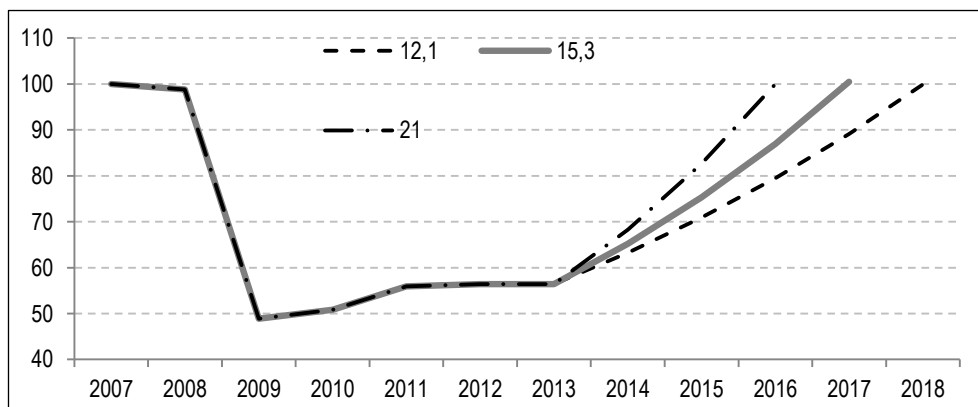

Рис. 10. Варіанти щорічного приросту ВНОК, необхідні для відновлення обсягу нагромадження основного капіталу на рівні 2007 р., % до попереднього року

Джерело: розрахунки автора.

Кожен із варіантів подолання "інвестиційної ями" потребує достатньо високого рівня заощаджень у секторі нефінансових корпорацій – не менше 12,5% ВНД, як у період 2001–2004 рр. Це дозволило би сектору покрити в середньому 90% фінансування своїх капітальних інвестицій. Однак для цього необхідно, щоб прирости валового наявного доходу НК у середньорічному вимірі відповідно за варіантами становили: 47,8%, 54 та 60%. Вочевидь навіть перший варіант щорічного зростання ВНОК із темпом 12,1% з виходом на рівень 2007 р. у 2018 р. нереальний.

Враховуючи те, що за результатами I кв. 2013 р. нефінансові корпорації отримали лише негативний ВНД (табл. 1), а за підсумками січня–вересня 2013р. (проти відповідного періоду 2012 р.) у будівництві відбулося падіння на 16,2% [7], то на приріст інвестицій в основний капітал у 2013 р. можна не очікувати. Адже інвестиції в житлові і нежитлові будівлі та інженерні споруди обіймають в середньому близько 57% у структурі капітальних інвестицій за видами активів (розраховано автором на базі [8]). Таке масштабне падіння в будівництві мультиплікативно віддзеркалилося на зменшенні внутрішнього попиту на ринку металургії, виробництві будівельних матеріалів, які становлять понад чверть проміжних витрат у будівництві.

Негативні процеси із формуванням валового наявного доходу та заощаджень у реальному секторі економіки призвели до падіння валового нагромадження основного капіталу у II кв. 2013 р. (на рівні 19,7% проти відповідного кварталу 2012 р.) [9]. За даними тієї ж статистики, у першому півріччі основний внесок у зазначений приріст зробили інвестиції у постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря, які зросли майже удвічі й становили 35% від усіх капітальних інвестицій у промисловість; а також інвестиції у добувну промисловість і розроблення кар'єрів, – відповідно 23% (розраховано автором на базі [10]).

Із джерел капітальних інвестицій незначний приріст забезпечили місцеві бюджети (фінансування зросло на 10%). Усі інші джерела продемонстрували номінальне зниження, особливо державний бюджет – майже на 60% (розраховано автором на базі [11]).

Тобто порушення базових пропорцій у секторному розподілі ВНД не тільки негативно впливає на процес відтворення виробництва в економіці, але й призводить до

постійного нарощення піраміди чистих запозичень реальним сектором економіки. За даними СНР, упродовж останніх десяти років у секторі постійно зростала розбіжність між обсягами власних заощаджень і фактичним валовим нагромадженням основного капіталу, що кумулятивно дійшло до 770 млрд грн. Тобто накопичені **чисті запозичення у 22 рази більше** річного валового наявного доходу нефінансових корпорацій у 2012 р. (розраховано автором на базі [2]). У I кв. 2013 р. чисті запозичення нефінансових корпорацій становили 27 млрд грн [1], тобто сектор здійснював капіталоутворення в умовах відсутності "доходоутворення".

За даними НБУ, за період з 01.01.2008 р. по 01.04.2013 р. зовнішній борг "інших секторів", де йдеться головним чином про сектор нефінансових корпорацій, збільшився на 40 млрд дол. США і досяг 60,8% загального валового зовнішнього боргу України [12]. На рис. 11 видно, що основне змагання із нарощення зовнішнього боргу відбувалося між сектором загального державного управління та "іншими секторами", тоді як банки постійно зменшували свою боргову залежність. Тобто відносно завищені, або "непрацюючі", заощадження сектора фінансових корпорацій дозволяли банкам гасити свої зовнішні борги в обсягах, більших за нові запозичення.

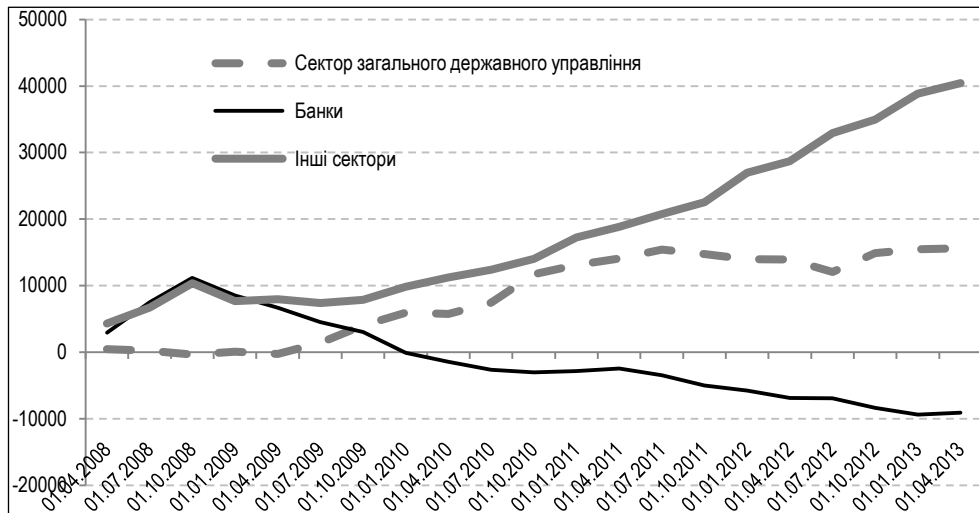

Рис. 11. Приріст зовнішнього боргу в секторах економіки, млн дол. США

Джерело: побудовано за даними статистичного звіту НБУ "Зовнішній борг України на кінець першого кварталу 2013 року": [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466>.

За період з IV кв. 2012 р. по I кв. 2013 р. середній темп щоквартального приросту боргу "інших секторів" становить близько 3 млрд дол. США, що більше ніж у 4 рази перевищує середньквартальний валовий наявний дохід сектора нефінансових корпорацій, який становив відповідно лише 5,7 млрд грн (розраховано автором на базі даних [1, 13]).

На 1 квітня 2013 р. майже 30% боргу сектора становили короткострокові торгові кредити підприємств (розраховано автором на базі даних [13]). Тобто будь-яка зупинка із нарощенням боргової піраміди несе загрозу економічного колапсу. Зрозуміло, що продовження зростання секторного боргу на тлі падіння ВВП довго продовжуватися не може. Єдиним поясненням такої ситуації може бути те, що власники підприємств використовують канал кредитування для уникнення оподаткування та вільного перетікання грошей, а саме: у вигляді кредитів – в Україну, у вигляді їхнього обслуговування і повернення – в інший світ. Але навіть якщо боргова піраміда нефінансових корпорацій виявиться частково фіктивною, це ніяк не вирішує проблеми виходу на належний рівень інвестування економіки.

За даними Державної служби статистики України, на кінець 2010 р. ступінь зношення основних фондів становив 74,9% [14]. Тобто в умовах щорічного перевищення коефіцієнта виведення основних фондів над коефіцієнтом їхнього введення, на кінець 2012 р. ступінь зношення міг сягнути понад 80%. Водночас в економіці відсутні позитивні зміни не тільки в обсягах, але й у структурі капітальних інвестицій. Цього року у першому півріччі (проти відповідного періоду попереднього року) відбулося падіння інвестицій у машинобудування, а саме: у "виробництво електричного устаткування" на 18,4%, у "виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань" – на 23,1%, у "виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції" – на 32,7% [15], що засвідчує регрес у можливості українських виробників інвестиційних ресурсів підвищити свою конкурентоспроможність і збільшити присутність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Слід нагадати, що за даними таблиці "витрати – випуск" 2011 р. імпорт інвестиційних товарів покриває 40% річного валового нагромадження основного капіталу (рис. 10), а стосовно машин і обладнання покриття становить 94%, загалом же на ринку продукції машинобудування із урахуванням як кінцевого, так і проміжного попиту імпорт покриває понад 70% (розраховано автором за даними [16]).

Отже, в результаті довготривалого порушення економічно обґрунтованого розподілу валового наявного доходу між корпоративними секторами економіки реальний сектор недовтримував необхідний рівень доходу і, відповідно, – заощаджень, а інвестиції стали "вузким місцем" для економіки України. Інвестиційний чотирирічний регрес (див. рис. 8) загальмував не тільки позитивні структурні зміни в економіці, але й потенціал зростання на середньострокову перспективу. Інвестиційна "яма" настільки глибока, що посилила процеси морального та фізичного зношення основних фондів, зростання коефіцієнта використання потужностей та, відповідно, призвела до зниження потенційного ВВП. Це в свою чергу зменшило здатність виробників реагувати нарощенням виробництва на позитивні сигнали ринку. За таких умов активізація зовнішнього попиту або штучна (за рахунок бюджетних запозичень) активізація внутрішнього споживчого попиту не працює на зростання виробництва. Наразі приріст споживчого попиту активізує імпорт та втрату вітчизняними виробниками своєї частки на внутрішньому ринку (рис. 12).

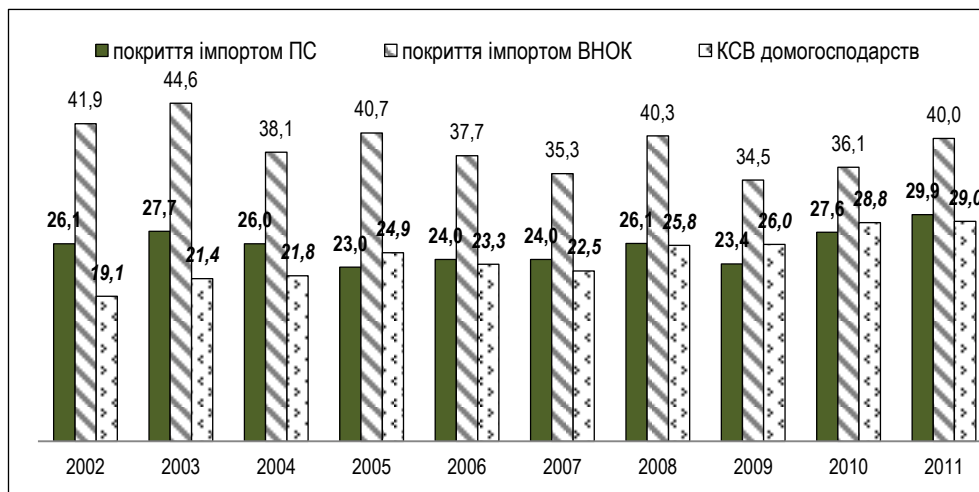

Рис. 12. Частка імпорту в проміжному споживанні (ПС), валовому нагромадженні основного капіталу (ВНОК), у кінцевих споживчих витратах домогосподарств (КСВ), %

Джерело: розрахунки автора за даними статистичних збірників "Таблиця "витрати–випуск" України в основних цінах" за відповідні роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

У 2013 р. обмежений інвестиційний попит вплинув на зниження імпорту інвестиційних товарів. За даними НБУ, у I кв. проти відповідного періоду 2012 р. імпорт товарів інвестиційного призначення знизився на 15,6% [17].

Тобто в період загострення міжнародної конкуренції та зменшення митних бар'єрів економіка України стає дедалі вразливішою до зовнішніх чинників через відсутність позитивних зрушень у бік модернізації виробництва, що виявляється у розширенні частки імпорту як на ринку товарів проміжного споживання, так і на ринках кінцевого використання (див. рис. 12).

Структурні проблеми в корпоративних секторах економіки доповнюються дисбалансом у формуванні ВНД між сектором домогосподарств (ДГ) і сектором загального державного управління (ЗДУ), який у I кв. п. р. також посилюється (табл. 1). На рис. 13 видно, що впродовж останніх дев'яти років відбувалися, а напередодні кризи сформувалися серйозні відхилення фактичних рівнів секторних ВНД від безпечних.

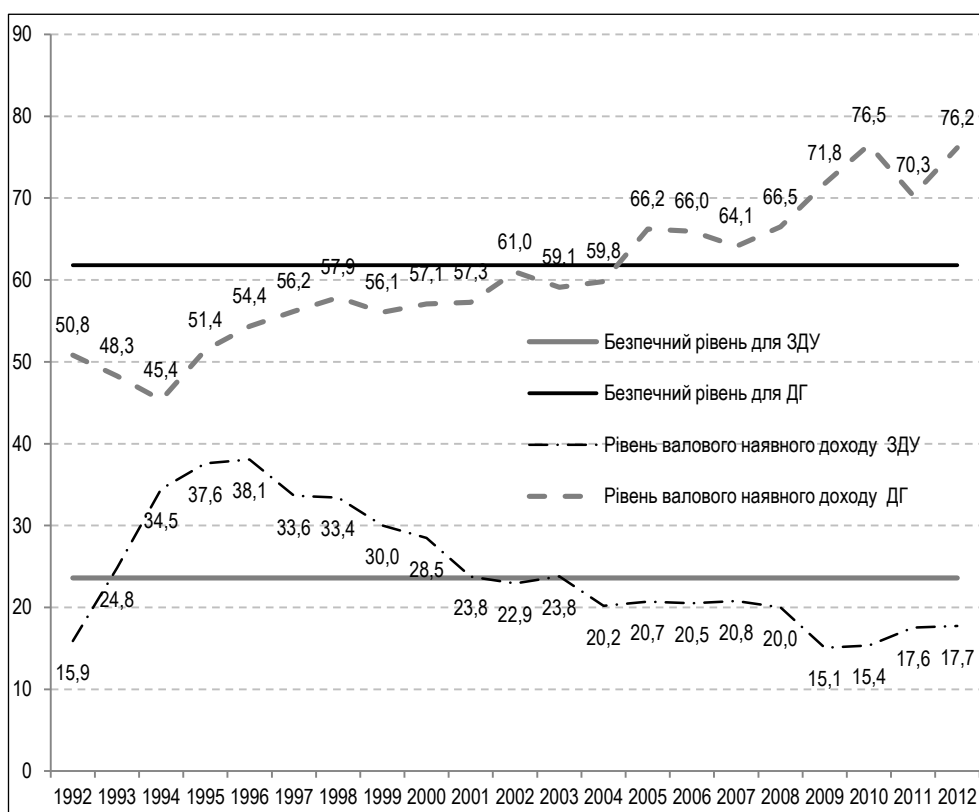

Рис. 13. Фактичний і безпечний рівні валового наявного доходу сектора домогосподарств (ДГ) та сектора загального державного управління, % до ВНД в цілому по економіці

Джерело: розрахунки автора за даними статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Дослідження показали, що безпечним для сектора ЗДУ є рівень – 23,6% від загального валового наявного доходу. Саме такий рівень надає сектору загального державного управління можливість здійснювати індивідуальні (освіта, охорона здоров'я) та колективні послуги, а також державні інвестиції без нарощення боргів. У середньорічному вимірі за період з 2000 по 2011 рр. індивідуальні та колективні послуги ЗДУ становили відповідно 11,6 та 7% від ВВП, що разом становить 18,6%.

Крім того, для забезпечення державних витрат на підтримку транспортної та соціальної інфраструктури на належному рівні державні капітальні інвестиції повинні бути не менше 5% ВВП. Це пояснює, чому сумарно безпечний рівень кінцевих витрат ЗДУ має становити не менше 23,6% ВВП.

За 2008–2012 рр. середньорічне відхилення рівня валового наявного доходу сектора ЗДУ порівняно з економічно обґрунтованим та безпечним рівнем (23,4%) досягло більше 6 в. п., а в I кв. поточного року воно становило – 5,7 в. п. (авторські розрахунки на базі [1]). Це означає, що за цей період сектор не добирав наявного доходу² для виконання своїх функцій і нарощував державний борг.

Дійсно, на початку фінансової кризи, у 2008 р. після випуску облігацій внутрішньої державної позики на суму 17,5 млрд грн, поповнення Стабілізаційного фонду на суму 5,9 млрд грн, отримання першого траншу позики Міжнародного валютного фонду на суму 33,2 млрд грн, а також впливу підвищення курсів іноземних валют (офіційний курс долара США зріс із 5,05 до 7,7 грн за дол. США) відбулося нарощення обсягу державного боргу на 59,4 млрд грн. У результаті на 31.12.2008 р. державний борг становив 130,7 млрд грн, зовнішній борг – 86,0 млрд грн, державний внутрішній – 44,7 млрд грн [18].

Хронічне заниження рівня ВНД у секторі ЗДУ призвело до того, що за чотири роки борг наростили більш, ніж у 4 рази, а станом на 31 березня 2013 р. державний борг України вже становив **426,4** млрд грн (зовнішній борг – **210** млрд грн, державний внутрішній борг – **216,4** млрд грн). Станом на 30 червня 2013 р., відповідно: **439,2; 207,2; 232** млрд грн [18].

Основною причиною "недобору" валового наявного доходу в секторі ЗДУ є зростаючий дисбаланс між отриманими та сплаченими соціальними трансфертами (рис. 14).

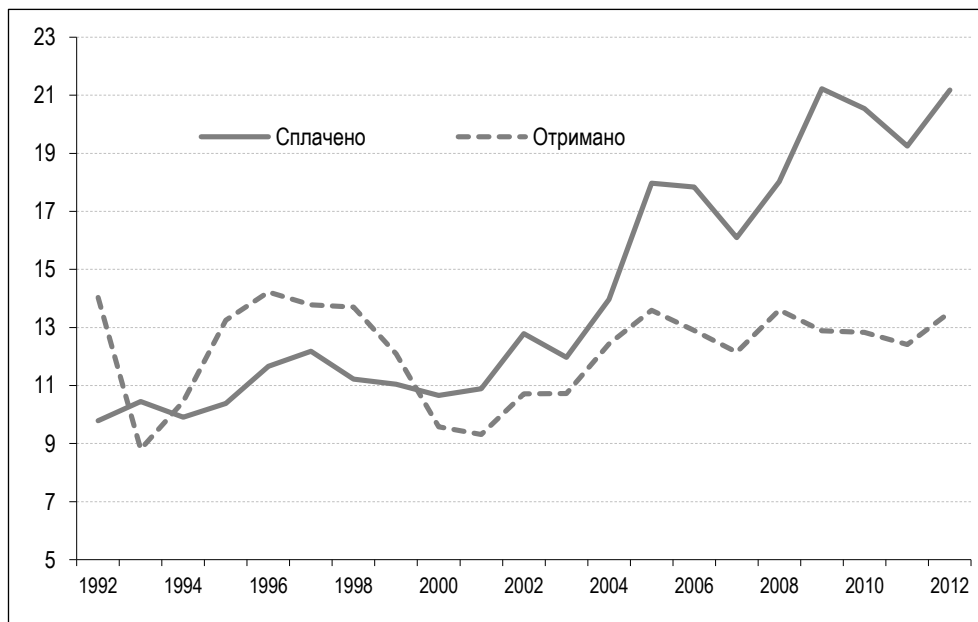

Рис. 14. Сплачені та отримані сектором ЗДУ соціальні трансферти, % до ВНД

Джерело: побудовано за даними статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

² Валовий наявний дохід не слід плутати з бюджетними доходами, оскільки він використовується сектором ЗДУ виключно на індивідуальні і колективні послуги, капітальні трансферти і капіталоутворення.

За період із 2000 по 2012 рр. сума накопиченого розриву становить понад половину середньорічного ВВП. Сама тенденція постійного збільшення зазначеного розриву свідчить про те, що уряд не тільки не протидіє загрозливим тенденціям, але й сприяє їхньому продовженню. Це підтверджується тим, що у I кв. 2013 р. сектор ЗДУ отримав 15,4, а сплатив 25,1% соціальних трансфертів відносно ВНД. Тобто дефіцит вже становить майже десяту частину квартального ВНД, тоді як у I кв. 2012 р. цей показник був меншим (7%) (розраховано на базі даних [1, 2]).

Зазначені дисбаланси в доходуутворенні та витратах інституційних секторів економіки негативно впливають на економічну динаміку. За результатами першого півріччя виявилася значна розбіжність між офіційними прогнозними очікуваннями, закладеними в розрахунки доходів Державного бюджету 2013 р., та фактичним перебігом подій в економіці. За офіційними даними I кв. падіння ВВП становило 1,1%, а в II кв. – 1,3%. Дані січня-вересня щодо падіння проти відповідного періоду 2012 р. промислового виробництва – на 5,2%, індексу будівельної продукції – на 14,7%, вантажообороту – майже на 4%, пасажирообороту – на 3,2% [19] є індикаторами того, що і за підсумками трьох кварталів могло мати місце падіння ВВП. Індикатором є також і те, що за січень–серпень 2013 р. проти відповідного періоду 2012 р. відбулося слабе одновідсоткове номінальне зростання доходів державного бюджету [20].

Бюджетом 2013 р. передбачене подальше підвищення соціальних стандартів, котре автоматично вестиме до ще більшого розриву в отриманих та сплачених соціальних трансфертах в секторі ЗДУ, що покриватиметься нарощенням державного боргу.

Довідково: У Законі України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" мінімальну заробітну плату встановлено у розмірі: з 1 січня – 1147 грн, з 1 грудня – 1218 грн (приріст середньорічного показника (1153 грн) до попереднього року (1098 грн) становитиме 5%).

Також у 2013 р. на 6,5% передбачене підвищення посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки з метою зменшення грошового розриву між цим показником та мінімальною заробітною платою. З урахуванням зростання цих показників у державному бюджеті 2013 р. видатки на оплату праці працівників бюджетної сфери та грошове забезпечення військовослужбовців збільшене на 9,8 млрд грн.

Подальша політика неузгодженого з ресурсними можливостями сектора ЗДУ підвищення соціальних стандартів є деструктивною не тільки для сектора, а й для економіки загалом. Саме така політика і експансія уряду на внутрішньому ринку запозичень опосередковано призвела до небезпечних для держави викривлень у доходах некорпоративних інституційних секторів економіки. Для підтримки стабільності та фінансового балансу валовий наявний доход сектора ЗДУ не повинен падати нижче економічно виправданого та безпечного рівня³ (рис. 13).

Постійне зростання соціальних трансфертів і заробітних плат призвело до підвищення рівня валового наявного доходу сектора домогосподарств із 57,1% (від ВНД) у 2000 р. до 76,2% у 2012 р. (що на 8 в. п. перевищує безпечний для економіки рівень). Таке підвищення відбувалося із випередженням до темпів зростання ВВП, або меншого падіння, як у 2009 р. (рис. 15). У результаті співвідношення соціальних трансфертів і заробітної плати населення збільшилося з 33% у 2000 р. до 55% у 2012 р. (розраховано на базі [1, 2]).

Якщо за період з 2002 по 2012 рр. реальне зростання ВВП становило 147%, то зростання валового наявного доходу домогосподарств відбулося у 3,3 раза. Це простимулювало зростання споживчих витрат домогосподарств відповідно утричі (роз-

³ Раніше проведені дослідження та порівняння з іншими країнами світу підтвердили економічну доцільність саме таких параметрів. Див.: І.Крючкова. Структурні чинники розвитку економіки України. – К. : Наукова думка, 2004; І.Крючкова. Макроструктурні фактори розвитку економіки України та закон золотого перерізу // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 26–30; І.Крючкова. Негативні зміни в інституційній структурі валового наявного доходу та механізми державної політики щодо її гармонізації // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 1. – С. 7–26.

раховано за даними [21]). При цьому джерелом такого "додаткового" доходу домогосподарств був накопичений дисбаланс між валовим наявним доходом сектора загального державного управління та його витратами, який покривався, як вже зазначалося вище, новими і новими внутрішніми та зовнішніми запозиченнями.

Рис. 15. Реальні зміни ВВП, а також ВНД і КСВ сектора домашніх господарств, % до попереднього року

Джерело: за даними статистичних збірників "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

В умовах падіння конкурентоспроможності національних виробників таке зростання споживчих витрат населення супроводжувалося зменшенням їхньої присутності на внутрішньому ринку споживчих товарів (див. рис. 12). Тобто глибоке та протяжне у часі недоінвестування структурних зрушень і модернізації виробництва виявилось залежним від економічно необґрунтованого підвищення пенсій і соціальних стандартів. Адже стрибкоподібне нарощення держаних зобов'язань щодо виплати соціальних трансфертів, з одного боку, створило хронічний дефіцит ресурсів у державному секторі, з іншого – перетворило ринок внутрішніх запозичень на державну вотчину. Зазначене в свою чергу вплинуло на підвищення кредитних ставок, включило механізм надмірного викачування чистих доходів від власності підприємств реального сектора у сектор фінансових посередників і далі – в інший світ на погашення боргів банків.

Висновки

1. На початку 2013 р. в економіці України поглибилися взаємопов'язані між собою та накопичені за останні п'ять років диспропорції у формуванні секторної структури валового наявного доходу. Сектор нефінансових корпорацій через завищені відсотки за кредитами втрачає лівову частку свого потенційного доходу через канал чистих доходів від власності у сектор фінансових корпорацій. В результаті в реальному секторі впродовж багатьох років формується значний розрив між рівнем валового наявного доходу та рівнем валового нагромадження основного капіталу,

що стримує динаміку інвестицій. Такий механізм знекровлення основних інвесторів економіки, з одного боку, робить його інвестиційно неспроможним навіть для простого відтворення виробництва, а з іншого – змушує інтенсивно нарощувати зовнішні борги, які останнім часом за своїми середньоквартальними обсягами чотирикратно перевищують відповідні секторні заощадження і за 5 років збільшилися на 40 млрд дол. США.

2. Через високий рівень чистих доходів від власності у секторі фінансових корпорацій постійно формується відносний "надлишок" заощаджень, оскільки він не капіталізується, тобто не стає джерелом нагромадження основного капіталу в Україні. Фінансові корпорації використовують "надлишок" для повернення зовнішніх боргів і є єдиним сектором, у якого боргова залежність зменшується на тлі постійного нарощення боргової піраміди в секторі ЗДУ і НК.

3. Наслідки довготривалого перекосу в структурі корпоративних доходів та, відповідно, валових заощаджень, є руйнівними для інвестиційних процесів і динаміки ВВП в економіці України, причому не тільки в короткостроковій, але й у довгостроковій перспективі. В період загострення міжнародної конкуренції та зменшення митних бар'єрів економіка України стає дедалі вразливішою через відсутність позитивних зрушень у бік модернізації виробництва, що проявляється у розширенні частки імпорту як на ринку товарів проміжного споживання, так і на ринках кінцевого використання.

4. На початку 2013 р. також посилюється негативний структурний зсув між сектором загального державного управління (ЗДУ) і домашніми господарствами (ДГ). Ще напередодні фінансової кризи сформувалися серйозні відхилення фактичних рівнів ВНД сектора ЗДУ від безпечних, що створювало постійний дефіцит ресурсів для поточних і капітальних витрат і призвело до того, що за чотири роки державний борг збільшився більш ніж у 4 рази.

5. Сама тенденція постійного збільшення зазначеного розриву свідчить про те, що уряд не тільки не протидіє загрозливим тенденціям, але й сприяє їхньому продовженню. Це підтверджується тим, що у I кв. 2013 р. сектор ЗДУ отримав 15,4%, а сплатив 25,1% соціальних трансфертів відносно ВНД. Тобто дефіцит вже становить майже десяту частину квартального ВНД, тоді як у I кв. 2012 р. цей показник був меншим (7%).

6. Бюджетом 2013 р. передбачене подальше підвищення соціальних стандартів, що автоматично віддзеркалюється на розмірах пенсій і заробітних плат працівників бюджетної сфери, а отже, вестиме до ще більшого розриву в отриманих і сплачених соціальних трансфертах сектору ЗДУ, що покриватиметься нарощенням державного боргу.

7. Подальша політика неузгодженого з ресурсними можливостями сектора ЗДУ підвищення соціальних стандартів є деструктивною для економіки загалом. Саме така політика призвела до витіснення нефінансових корпорацій з внутрішнього ринку запозичень, вплинувши на посилення викривлень у доходах некорпоративних інституційних секторів економіки. Для підтримки стабільності та фінансового балансу валовий наявний доход сектора ЗДУ не повинен падати нижче економічно виправданого та безпечного рівня, що створить умови для підтримки балансу в секторних доходах і витратах.

8. У ситуації, що виникла, вагомим чинником припинення зростання боргової піраміди, активізації інвестиційних процесів та, відповідно, підвищення темпів приросту ВВП є гармонізація структури ВНД між фінансовими та нефінансовими корпораціями із ефектом підвищення рівня ВНД сектора НК до 12,5% від загального ВНД. Це потребує кардинальних зрушень на ринку запозичень: зниження відсоткових ставок за кредити, що потребує керованого згортання ринку ОВДП, а це, в свою чергу, можливе лише за умови підвищення рівня ВНД сектора ЗДУ до безпечного рівня 23,6%, а значить, – припинення економічно безпідставного підвищення соціальних трансфертів, або навіть їхнього "замороження" на декілька років.

Список використаних джерел

1. Звіт "Квартальні національні рахунки за інституційними секторами" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
2. Статистичні збірники "Національні рахунки України" за 1990–2012 роки [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
3. Таблиці за секторами економіки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=SNA_TABLE1>.
4. Олександр Арсенюк: Національний банк України і надалі сприятиме тенденції до зниження вартості коштів на ринку. Прес-реліз [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=1928598&cat_id=55838>.
5. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за червень 2013 року [Електронний ресурс] / НБУ. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=673396&cat_id=58038>.
6. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс] / НБУ. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579>.
7. Звіт "Основні показники соціально-економічного розвитку України" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
8. Звіт "Капітальні інвестиції за видами активів" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
9. Звіт "Валовий внутрішній продукт у 2013 році" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
10. Звіт "Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності за 2013 рік" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
11. Звіт "Капітальні інвестиції за джерелами фінансування" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
12. Аналітичний звіт "Зовнішній борг України на кінець першого кварталу 2013 року" [Електронний ресурс] / НБУ. – Доступний з : <<http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71174>>.
13. Статистичний звіт "Зовнішній борг України на кінець першого кварталу 2013 року" [Електронний ресурс] / НБУ. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466>.
14. Звіт "Наявність і стан основних засобів за 2010 рік" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
15. Звіт "Індекси капітальних інвестицій за видами промислової діяльності за 2013 рік" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
16. Статистичний збірник "Таблиця "витрати–випуск" України в основних цінах" за 2011 р. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
17. Про стан платіжного балансу у I кварталі 2013 року [Електронний ресурс] / НБУ. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579>.
18. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України на 31.12.2008" [Електронний ресурс] / Мінфін. – Доступний з : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=199965&cat_id=103274>.
19. Звіт "Основні показники соціально-економічного розвитку України" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/mp/op/op_u/op0613_u.htm>.
20. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України [Електронний ресурс] / Мінфін. – Доступний з : <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=348825&cat_id=77440>.
21. Звіт "Зміна обсягу валового внутрішнього продукту" [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Доступний з : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/vvp/ind_vvp/ind_2012_u.htm>.

Надійшла до редакції 21.08.2013 р.